

note 354 – men den ses ikke i noterne s. 429, men svarer i indhold til note 353 dér.

Registret er ikke særligt konsekvent – nogle er med fornavn, andre uden. Hvorfor må vi ikke vide, at udenrigsminister Almeyda (s. 508) hedder Clodomiro? Ministeren Chonchol staves i registret med to ll'er (s. 511), og ministeren Pedro Vuskovic bliver s. 519 forvansket til Vuscovic.

Oplysningen s. 389, note 7, om at Senatet ved parlamentsvalget marts 1973 blev fornyet med $\frac{2}{3}$, svarer ikke til bestemmelserne i den da gældende forfatning fra 1925, hvorefter halvdelen blev fornyet ved hvert valg.

Alle mine kritiske eller spørgende bemærkninger skal selvfølgelig forstås inden for den rolle, der påhviler en opponert. Men det må ikke glemmes, at vi i bedømmelsesudvalget har været helt enige om at antage denne afhandling til forsvar for den filosofiske doktorgrad, og vi har gjort det uden vaklen. Forfatteren har med dette værk, der jo langt fra er hans eneste, leveret en dygtig, skarpsindig og meget solid forskningsindsats i et stærkt politiseret emne. Forfatteren har givet ikke gjort det uden personlige omkostninger, fordi han selv har levet med i den pågældende tid og dens problemer. Han har evnet at betragte problemerne som videnskabsmand og har – med de muligheder kilderne har givet – omhyggeligt søgt at rekonstruere de datidige aktørers forestillingsverden. Jeg vil gerne afslutte med at ønske hjertelig til lykke med den grad, som jeg ikke er i tvivl om at Fakultetsrådet vil konferere.

Kay Lundgreen-Nielsen

KAI AALBÆK-NIELSEN: I tidens fylde. Et opgør med Historien. Kbh., Gyldendal 1989. – 267 s. kr. 268.

Hvis man har det som en del af sin beskæftigelse at skrive historie, hænder det ikke sjældent, at man får viftet en advarende pegefinger foran sig med en påmindelse om, at det man laver, er grumme uvidenskabeligt. Alt efter seriøsiteten i advarslen vælger man at nikke fredeligt for dog at få ro til at passe sit arbejde, eller man tager spørgsmålet op til fornyet overvejelse. Netop fornyet. For det er langt fra første gang, uanset at den advarende ofte synes at tro, at der er tale om noget overraskende og for historikere sønderknusende.

Advarslerne kan være forskelligt motiveret og forskelligt begrundet, og ikke sjældent er begrundelserne tilpasset efter motiverne.

Kai Aalbæk-Nielsens opgør med historien er særdeles seriøst og ambitiøst. Efter hans mening hviler de sidste to århundreders historieskrivning på nogle gevaldige fejltagelser, som nu endelig er uafviseligt afslørede. Men værre endnu, hele vor samfundsmæssige kultur er i dyb krise, og historieskrivningens fejlagtige grundlag er kun en afspejling af den almindelige forvirring. Undertitlen er derfor egentlig misvisende, for så vidt som Kai Aalbæk-Nielsens ærinde ikke kun er at retlede historieskrivningen, men at få menneskene til at tage deres eksistens på alvor.

Efter alt at dømme vil Kai Aalbæk-Nielsen mene, at de kapitler, der behandler eksistentielle problemstillinger, og hvor Heidegger er en væsentlig inspiration, er de betydeligste, og han mener nok også, at det, der står om historie og historieskrivning, er afledt af eller fundet i de filosofiske afsnit. Imidlertid er Heidegger ikke – heller ikke i Kai Aalbæk-Nielsens gengivelse – umiddelbart forståelig for Gud og hvermand. Da jeg hører til den sidstnævnte kategori og dertil er historieskriver, vil jeg koncentrere mig om det i bogen, der mere direkte har adresse til historikere.

Det er, som nævnt, ikke noget nyt for historikere, at deres produkter ikke er evigtvarende sandheder. Sandt at sige består en betragtelig del af deres arbejde i at lave om på det, deres forgængere (eller samtidige) har bedrevet, så de mindes daglig om deres arbejdes forgængelighed. Når emnet alligevel har interesse og ikke bare gøres færdig med, at »alt er relativt« er det fordi der diskuteres om mere eller mindre vellykkede produkter. Hvis det ikke drejer sig om æstetik, der gælder værkets litterære skønhed eller mangel på samme, så involverer diskussionen reglerne for argumentation og tilladelige slutninger; men det kan også nå sådanne spørgsmål som sandhedsbegrebet o.m.a. Derimod er tidligere tiders tiltro til den uforanderlige objektivitet ikke længere et alvorligt diskussionsemne. Historie, både forstået som den videnskabelige beskæftigelse og som produktet, fremstillingen, erkendes som en relativ affære.

Det hører til banaliteterne, at historie har to betydninger, for det første det der skete i fortiden, *res gestæ*, for det andet beretninger om fortiden, *historia rerum gestarum*. Men at vi har et ord, vi bruger til at betegne fortiden, indebærer ikke, at fortiden eksisterer. Tværtimod er det mest karakteristiske ved fortiden, at den ikke er der. Det kan endog være besværligt at bevise, at hele verden ikke blev til af intet for fem sekunder siden. Det eneste vi har at holde os til er nutiden, og den ved vi egentlig ikke meget om.

Det, historikere beskæftiger sig med, findes ubestrideligt i nutiden, hvor de selv er. Deres videnskabelige syssel er at opstille plausible

hypoteser om, hvorfor kildematerialet er der og ser ud, som det gør. En meget almindeligt antaget hypotese er, at kildematerialet bedst forklares ved, at det er blevet til og har fået sin udformning i en tid, der ligger forud for vores nutid.

Når Kai Albæk-Nielsen slår fast, at fortiden kun er en forestilling (= en hypotese), kan man sige, at han angriber positioner, der i hvert fald hos reflekterende historikere ikke længere har indædte forsvarere, om end der hos mange af os kan noteres en længsel efter det tabte land. Skriver vi om det 18. århundrede, er vi – ganske ufilosofisk – tilbøjelige til at lade som om, det er ca. 200 år siden.

Et så enkelt tidsbegreb vil Kai Aalbæk-Nielsen ikke kendes ved. Det er »lineært«, med det ene sekund efter det andet, og kun en menneskelig eller endog mekanisk måde at måle noget på. Det er i denne forbindelse uden interesse, om det lineære tidsbegreb er kommet ind i verden med Aristoteles eller som en del af den kristne dommedagsforventning, eller om det først er trængt frem ved overgangen fra det agrare feudalsamfund til industrikapitalismen. Det lineære tidsbegreb er efter Kai Aalbæk-Nielsens mening bundet sammen med den Newton'ske fysik, og da den ikke længere er grundlaget i nutidens teoretiske fysik, kan det lineære tidsbegreb heller ikke bruges i andre videnskaber. Forudsætningen for hans ræsonnement er, at der ikke er nogen principiel forskel mellem naturvidenskaberne og de humanistiske; men denne forudsætning er i det mindste omstridt.

Det kan ikke betvivles, at de humanistiske videnskaber i en ganske lang periode blev psykisk belastet af naturvidenskabernes spektakulære succes. Det blev derfor en bestræbelse – ikke mindst på grund af tilrettevisninger fra filosoffer – at tilnærme metoderne til naturvidenskabernes eller endog hævde, at der i grunden kun var én metode. Hvis den ikke blev anvendt, var der ikke tale om videnskab. Der var mindre opmærksomhed om, at dette metodiske ideal i mangt og meget var en forkert beskrivelse af, hvad naturvidenskabsmændene faktisk gjorde. Problemerne er ingenlunde uddebatteret; men skal man hævde ideen om »unity-of-science«, så skal man ikke vælge af føre den Newton'ske eller den Comte'ske model i marken.

Selv i de såkaldte »systematiske« samfundsvidenskaber, der ikke uden en vis ret overfor historikerne brystede sig af deres teoribevidsthed, er drømmen om en empirisk funderet *Grand Theory* forladt. I stedet opstilles mindre ambitiøse »middlerange theories«, der begrundes pragmatisk, hvad der iøvrigt kan være svært nok.

I sin afvisning af det lineære tidsbegreb fremhæver Kai Aalbæk-Nielsen, at vi (historikeren og læseren) forholder os til en fortid, der

engang var fyldt af en usikker fremtid med mange åbne muligheder. Det giver os et andet perspektiv, en helt anden position. Vi lever med vores frygt for og forhåbninger til fremtiden, der således er til stede i nu'et. Denne position, det »nu«, hvorfra der iagttages, ikke kun påvirker iagttagelsen, hvilket er almindelig kendt; men positionen er en del af det iagttagne. Derfor skabes fortiden i nu'et, der altså rummer både fortid og fremtid.

I den ganske langvarige debat, der har været ført mellem rekonstruktivister, der mener, at historikerne rekonstruerer del-billeder af fortiden, og konstruktivister, vælger Kai Aalbæk-Nielsen klart side blandt de sidstnævnte. Han bruger ikke den argumentationsform at præsentere det modsatte synspunkts bedste argumenter og analysere dem. Hans modstandere forbliver anonyme, og deres argumenter må læseren selv tænke sig til eller finde frem. Hans forsvar overfor det nærliggende angreb, at han må ende i skepticisme, er derfor ikke stærkt. De færreste vil finde sig tilfreds med et sandhedskriterium, der blot siger, at sandheden er »lokal«. Hvis sandheden er lokal nok, er al samtale forkyndelse af et personligt budskab, der kun har noget at sige den talende selv.

Det lineære tidsbegreb er efter Kai Aalbæk-Nielsens mening ikke blot videnskabeligt forkert, fordi det har vist sig utilstrækkeligt. Han er ude i et andet mere radikalt ærinde. Det lineære tidsbegreb med nu'et som et Euklid'sk punkt uden udstrækning på tidsaksen har medført en tro på »Udviklingen«. Vi, ikke bare det enkelte menneske, men menneskeheden og endog det helt upersonlige *Historien* kommer fra et sted og bevæger os rumligt-tidsligt mod et andet. Siden 1700-tallet har endog den opfattelse været knyttet til udviklingen, at det går fremad.

Forgæves har man søgt de kræfter, der bevæger udviklingen, eller endnu værre, man har selvstændiggjort udviklingen, så den som en gud griber ind i historien og uimodståeligt bestemmer dens gang.

For at få afsvoret denne afgud parallelliserer Kai Aalbæk-Nielsen begrebet »Udvikling« med det aristoteliske »bevægelse«, hvorefter han kan stille de krav til begrebets realitet, at det har objekt, subjekt, tid, en begyndelse og en slutning. Ikke overraskende viser det sig, at begrebet udvikling ikke opfylder disse krav.

Det bliver her ganske afgørende, at intet af det, der siges at gennemløbe en udvikling, har egentlig identitet – hvert fald ikke over en længere periode. Det er f.eks. ganske vilkårligt, at historikere skriver om »det danske folk« som en bestemt identitet, der består fra Gorm den Gamle til Margrethe den 2. Når det drejer sig om et samlebegreb som »det danske folk« kan synspunktet have noget for sig; men som Kai Aalbæk-Nielsen påpeger: »Et fænomens identitet med sig selv over en vis tid beror ikke på

fænomenet selv, men på... en person, der kan fastslå identiteten«. I så fald kan det ligge lige for, at den person er historikeren, der afgrænser fænomenet »Det danske folk«.

Forfatteren Martin A. Hansen kan tages til hjælp. Han forestillede sig alle dem, der i tidens løb havde dyrket marken udenfor hans vindue, stillet op på en lang række, så bonden fra yngre stenalder stod i den ene ende og Martin A. Hansen i den anden. Bønder fra den ene ende af rækken ville ikke kunne snakke med bønder fra den anden – et argument for diskontinuitet; men enhver af dem ville kunne snakke med dem, der stod nogle få generationer fra ham, og det ville gælde hele rækken igennem. Enhver afgrænsning af en periode, hvor kontinuiteten blev brudt, ville være vilkårlig. Deraf følger vel egentlig, at det er berettiget at tale om en identitet over en lang periode, »bønderne på gården i Lejre«.

Kai Aalbæk-Nielsen medgiver, at der nok kan være et objekt, der udvikles; men det er kun det samme objekt i en kort periode. Derefter afprøves de øvrige aristoteliske kriterier for bevægelse (og udvikling). Argumentationen er af og til besnærende og på nogle punkter tankevækkende; men den er ikke tvingende. Det er på den ene side sundt at blive mindet om, at »udviklingen« ikke kan bruges som en *deus ex machina* til at forklare et forløb, med mindre man forklarer ganske nøje, hvad det er for en udvikling, der tænkes på. Den anvendte metafor, pilens flugt fra buestreg til mål, er på den anden side ikke dækkende for enhver brug af udviklingsbegrebet i historieskrivningen. Paradoksalt nok føres den historiske udvikling frem i argumentationen (side 135), når det hedder: »Historieforskningens begrebsapparat er selv – set i klassisk historisk perspektiv – et produkt af historien og må derfor ændre sig og på et vist tidspunkt forsvinde ud af historien«. Hvorhen? kan man spørge, hvis man vil argumentere på Kai Aalbæk-Nielsens vis.

Selvom felttoget mod »udvikling« føres med megen militans, viser det sig i konklusionen, at der samtidigt er løbet storm mod en helt anden bastion, nemlig »de lange linier« i historien. Der findes efter forfatterens mening ikke »noget, der kan kaldes Historien, forstået som totalitet«, hvad der kan være rigtigt nok, undtagen at den findes som idé. Men det er at gøre springet for stort, når det derefter hævdes, at der i realiteten kun findes historier om enkelte begivenheder med begrænset levetid.

Undervejs får Kai Aalbæk-Nielsen også kommenteret bistandshjælpen til Den 3. verden. Han kan have ret i, at megen hjælp til udviklingslandene er baseret på forestillinger om, at de er »bagefter«, altså en slags stadie-teori. Det kan også være rigtigt, at det er vigtigpeteri at stikke dem vores kultur ud som forbillede. Men det er svært at undgå den tanke, at Kai Aalbæk-Nielsens misnøje med udviklingsbistand er vakt, fordi selve

ordet »udvikling« bliver brugt. Ideelt set er der jo tale om de modtagende landes eget frie valg, og sådanne vil også Kai Aalbæk-Nielsen respektere.

De enkelte begivenheder med begrænset levetid, som efter Kai Aalbæk-Nielsens mening er det, historien er, og som historikere kan/bør skrive, skal være »fortællinger om menneskelige dramaer, der knytter sig til afgørelser i kritiske situationer« (side 230), man skal »tage udgangspunkt i det enkelte menneskes måde at forholde sig på« (side 231). Resultatet bliver »en fortælling, der... har form af en fiktion – vel at mærke en real fiktion, der angår fortiden, for så vidt som den bygger på kommunikation med visse realiteter (kilder)« (side 231). Det er vist det eneste sted i bogen, hvor der henvises til kildematerialet.

For at understøtte tilegnelsen af denne rigtigere måde at skrive historie på er der side 235 en grafisk fremstilling af »den komplekse historieskrivning«, der bliver konsekvensen af udviklingsbegrebets afskaffelse. Hvis man kan følge Kai Aalbæk-Nielsen så langt, skal vi have en historieskrivning om det enkelte menneskes frie valg blandt flere handlemuligheder. Resultatet af handlingen bliver sjældent, som dette menneske har forestillet sig, og derfor er næste situation principielt ny, med andre åbne muligheder og nye skuffelser i vente. Ikke blot teleologiske (for at-) forklaringer, men diskontinuiteten er afgørende elementer.

Meningen med at beskæftige sig med hine enkelte fra, hvad man i ureflekteret tale kalder fortiden, er, at historikeren selv og siden hans læser annammer læren om eksistentielle valg, om ansvaret for sit liv – eller hvilken af de mange formuleringer dette budskab nu kan gives.

CLIO er en bredt favnende kvinde. Hun anerkender, uden på forhånd at gøre forskel, præstationer, fortalt eller skrevet efter de mest forskellige programmer. Kommer der en »kompleks historieskrivning«, der med et konstruktivistisk erkendelsesteoretisk grundlag leverer real fiktion om hin enkeltes valg blandt flere muligheder, så vil hun også tage det til sig, *hvis det er gjort godt*.

En sådan tolerant afslutning på en anmeldelse af Kai Aalbæk-Nielsens opgør med Historien vil utvivlsomt ærgre ham. For ham at se har historikerne et embede at forvalte – med deres eget liv og i omsorg for sig selv og deres næste (læseren, blandt andre). Med nærliggende risiko for at blive udrangeret som videnskabshistorisk fossil vil jeg henvise til Ranke. Hans mest citerede dictum, som hyppigt er blevet misforstået, nu også af Kai Aalbæk-Nielsen, blev ikke fremsat i positivistisk overmod eller erkendelsesteoretisk naivitet. Tværtimod var hans ærinde ydmygt at afstå fra det høje embede som dommer over fortiden og moralprædikant for samtiden. At han ikke overholdt sit program i praksis er sandt; men på det punkt var han hverken den første eller den sidste.

Så tolerant CLIO er, lige så krævende er hun. Hun forlanger af sine tjenere, at de holder gensidig justits og kritiserer hinandens virksomhed uden skånsel. De skal påvise private eller politiske sym- og antipatier i hinandens historieskrivning. I Kai Aalbæk-Nielsens opgør med historien og hans felttog mod udviklingstanken ligger som en villet konsekvens et liberalt politisk standpunkt, der er identisk med Karl Poppers »small-piece-engineering«. De begrunder det med vidt forskellige filosofier, men de er motiveret af samme angst for utopien omsat til politisk handling.

CLIO pålægger også sine tjenere bestandigt at tage grundlaget for deres arbejde og dets konsekvenser op til overvejelse. Kai Aalbæk-Nielsens bog er inspiration til en sådan ny overvejelse – naturligvis mest for os, der er uenige med ham.

Henrik S. Nissen